

El jaciment romà de l'Ermita (Onil, Alacant)

ANA M. GARCÍA BARRACHINA; JOSÉ RAMÓN GARCÍA GANDÍA

Presentem en aquest article els resultats obtinguts en la realització d'uns sondejos arqueològics realitzats a la vil·la romana de l'Ermita a Onil, com a pas previ a la seua excavació, a causa d'un projecte de construcció d'un Ecoparc a la zona.

Paraules clau: Onil. Foia de Castalla. Època romana. Assentament rural. Sondeig arqueològic.

Presentamos en este artículo los resultados obtenidos durante la realización de unos sondeos arqueológicos realizados en la villa romana de la Ermita de Onil, como paso previo a su excavación, debido al proyecto de construcción de un Ecoparque en la zona.

Palabras Clave: Onil. Foia de Castalla. Época romana. Asentamiento rural. Sondeo arqueológico.

The roman settlement of l'Ermita (Onil, Alacant, Spain)

In this article we present the results obtained during the archaeological fieldwork carried out in the roman settlement of L' Ermita of Onil, as previous step to its excavation, due to the construction of an Ecopark in this area.

Key words: Onil. Foia de Castalla. Roman Period. Rural settlement. Archaeological survey.

La vil·la romana de l'Ermita està situada al terme municipal d'Onil, a un quilòmetre aproximadament de distància del nucli urbà de la localitat. Ocupa una zona destinada al conreu, que actualment es troba abandonada, exceptuant-hi una planta de tractament de residus ubicada al cantó sud-oest del solar. Antigament, aquesta zona degué estar ubicada en un vessant de lleugera pendent als peus de la serra d'Onil, propera a les fèrtils terres que envoltaven l'antiga marjal dessecada en el segle XVIII.

La parcel·la on s'han desenvolupat els treballs està situada al carrer Tots els Sants s/n, entre el cementeri de la localitat i l'ermita de la Mare de Déu de la Salut, al marge esquerre de la carretera comarcal que va d'Onil a Villena. Les coordenades UTM són: X 701910; Y 4277537.

El jaciment es troba a una altitud de 670 metres sobre el nivell del mar, que és una altitud mitjana de l'orla muntanyenca que envolta la Foia de Castalla, d'uns 1.000 metres sobre el nivell del mar (Cerdà Bordera, 1983: 69) i la de les terres planes, d'uns 600 m.

El jaciment de l'Ermita pren el seu nom de la propera ermita de la Mare de Déu de la Salut i és conegut des de la dècada de 1980 quan, amb la realització de la Carta Arqueològica de la Foia de Castalla, es recullen materials per a la

seua adscripció cultural i se'n fa l'inventari i catalogació (Cerdà Bordera, 1983: 85-87). El jaciment s'interpreta com una vil·la rústica romana dedicada a l'explotació de la terra. Es comenta també l'existència de restes arquitectòniques relacionades amb una bassa o aljub. Dels materials arqueològics, en destaca la presència de *sigillata* hispànica i *sigillata* clara A, fet que aporta, segons el citat investigador, una cronologia que va des de principis del segle II fins al segle IV (*op. cit.*).

Durant la primavera de 2003, i amb motiu del projecte de construcció d'un Ecoparc a la parcel·la abans esmentada, es va dissenyar un projecte de sondejos arqueològics sota la direcció d'un de nosaltres, amb l'objectiu de poder analitzar l'impacte arqueològic que comportava la realització de l'Ecoparc. Es tractava de delimitar el més exactament possible les restes arqueològiques per a la seua possible excavació, ja que el citat projecte representava un important moviment de terres i buidat en diferents nivells en forma d'escalons.

1. DESCRIPCIÓ DELS TREBALLS

Abans que res, es van haver de retirar tots els enderrocs i brosses que s'havien anat acumulant al solar, ja que havia

orientació E-W. En la resta de la rasa no es va detectar material arqueològic ni restes d'estructures, tan sols sediment amb graves.

Rasa 3: té una longitud de 90 metres i una amplària d'1,5 metres. Després de retirar la terra de reblit aparegué una terra compactada de color marró, semblant a la de la rasa 2. En arribar a aquesta terra es paralitzaren els treballs d'excavació davant la perspectiva d'haver localitzat el nivell arqueològic. En els últims 8 metres s'excavà un reblit de 2 metres format per brossa i enderrocs.

Rasa 4: té una longitud total de 111 metres i una amplària d'1,5 metres; està situada en el bancal inferior. En els primers 35 metres no es detectà nivell arqueològic però a partir d'aquest punt i fins al metre 106, després de rebaixar aproximadament 30 centímetres, apareixia una terra de color gris fosc, amb l'aparença de pertànyer ja a un nivell arqueològic. En el nivell superficial, contaminat per remocions contemporànies, aflorà un fragment de *tubulus* o tub espaiador emprat en edificis termals, fragments de *terra sigillata* africana i de ceràmica comuna.

Rasa 5: té una longitud de 36 metres i una amplària d'1,5 metres. Igual que en la rasa 4 i a la mateixa altura, hi observem el nivell de terra gris amb aparença de pertànyer a un nivell arqueològic; en els sis primers metres, en el nivell contaminat, es recolliren un os i un fragment de crani humans, ceràmica i un fragment de *tegula*.

Rasa 6: té una longitud total de 57 metres i una amplària d'1,5 metres, segueix una orientació N-S. S'excavà terra de conreu, vegetal, amb escàs material arqueològic. Als 42 metres de l'inici aprofundírem dos metres fins arribar a unes pedres agrupades i alineades que formarien part d'un mur de maçoneria amb orientació N-S.

Rasa 7: té una longitud de 33 metres i una amplària de 1,5 metres. En el primer tram apareix poc material arqueològic, la terra és de conreu i d'arrossegament amb nombrosos còdols; a partir de la meitat cap al final s'observen taques de terra de color fosc amb material arqueològic que no s'excavaren.

Rasa 8: té una longitud de 15,5 metres i una amplària de 1,5 metres. En alguns punts, a 40 centímetres aproximadament de profunditat, hi observem una terra fosca que no s'excavà, amb graves i poc material ceràmic, i no s'hi distingeixen estructures en superfície.

Rasa 9: té una longitud de 22 metres i una amplària d'1,5 metres. S'hi constata poc material encara que apareix una terra de color fosc, com a les rases 7 i 8. Podria tractar-se de nivell arqueològic que no s'excavà.

Després d'haver acabat les rases, es plantejaren una

Lámina III.

sèrie d'ampliacions d'algunes d'aquestes per a determinar l'existència de més estructures. Aquestes ampliacions són les denominades **A1**, **A2** i **A3**.

A1. Situada en el costat sud de la rasa 1, consistí a ampliar la rasa 1 des del metre 25 fins al metre 37 de la mateixa rasa fins a arribar a la rasa 2. S'efectuà en aquesta zona perquè allí havien aparegut la bassa (P2) i el mur (P3). Es rebaixaren aproximadament 30 centímetres. És l'àrea que més material proporciona (ceràmica, ossos, material de construcció), encara que procedent tot de terra de reblit amb rajoles, plàstics i deixalles actuals; com demostraven les marques de la bassa, tota aquesta àrea va ser remoguda per obres anteriors.

A2. Situada en el costat sud de la rasa 1, consistí a ampliar 6 metres la rasa 1, des del metre 76 fins al metre 90. Se'n rebaixaren uns 20 centímetres. S'hi constataren diversos trams d'un mateix mur de maçoneria, molt arrasats.

A3. Situada entre les rases 2 i 3, al costat de l'ampliació A1. Consistí a ampliar 4 metres a partir del metre 23, partint des de l'inici fins al metre 54, rebaixant el nivell remogut en uns 30 centímetres. Presenta profusió de materials ceràmics, sobretot *terra sigillata* africana, un fragment decorat de *terra sigillata* hispànica del taller de Bronchales i una base de *terra sigillata* amb segell; es tracta, com en la resta de totes les rases, de terra de reblit.

Així doncs, després de realitzar els sondejors, podem delimitar l'extensió del jaciment, que deu comprendre els punts P1, P2, P3, P4, A1, A2, A3, una part de les rases 4, 5 i 6, i també les rases 7, 8 i 9.

El principal fet ha estat constatar l'existència d'estructures, molt arrasades, entre les quals hi ha el fons de la bassa de formigó amb revestiment d'*opus signinum* (P2),

diversos trams de murs (punts P3 i P4, rases 2 i 6 i ampliació A2), i nivells arqueològics sense alterar. Dins del material arqueològic descrit, a continuació destaquem una moneda d'època baix imperial trobada en el P3 en un nivell sense contaminar; restes humanes i un fragment de *tegula* apareguts en la rasa 5, en un nivell contaminat (fet que ens anima a considerar la hipòtesi de l'existència d'inhumacions en *tegula* en aquest jaciment) i diversos fragments de *tubuli* o tubs espaiadors repartits en diferents rases (punt P3 i rasa 4), que formen part del reblit actual.

2. ANÀLISI DEL REGISTRE ARQUEOLÒGIC

S'han recollit un total de 204 fragments de ceràmica i 13 de restes òssies. La ceràmica queda repartida entre ibèrica, de vernís negre campaniana, *terra sigillata* sud-gal·lica, *terra sigillata* itàlica, *terra sigillata* hispànica, *terra sigillata* africana A, C i D, africana de cuina, ceràmica comuna, cuina, transport (àmfora), emmagatzematge (*dolium*), llànties i elements de construcció.

2.1. Materials ibèrics

Disposem d'un total d'onze fragments dels quals hem identificat una vora de tenalla amb muscle (ER/A2-31), una vora de botella o tenalleta (ER/Z8-5), una vora de pot o caliciforme (ER/P2-5), una vora de tenalleta (ER/P2-6), una vora de tenalleta decorada amb una línia (ER/Z5-12) i sis fragments informes (fig. 1).

2.2. Materials romans

Les produccions d'època romana estan representades per un fragment (ER/A1-3), molt rodat, de ceràmica de

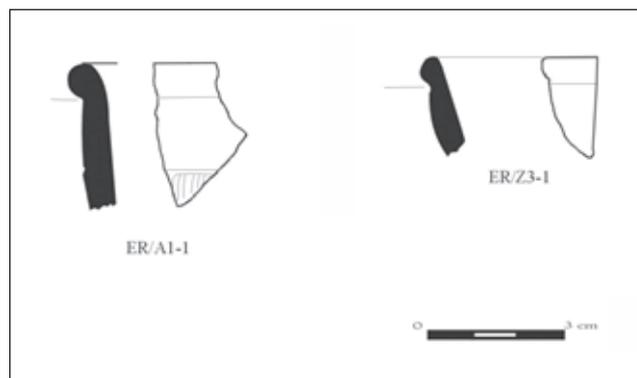

Figura 2.

vernís negre campaniana B, trobada en l'ampliació A1, en un nivell remogut per diferents actuacions urbanístiques que han tingut lloc al solar; és una producció que no s'havia detectat en aquest jaciment i que pertany a una base de peu anular amb incisió central, ubicada cronològicament en el s. I aC.

De la produïda en *terra sigillata* itàlica disposem de quatre fragments informes.

La *terra sigillata* sud-gal·lica (fig. 2) està representada per quatre fragments: l'un és una vora de copa Dragendorff 37 (ER/Z3-1) i l'altre, una vora de copa Dragendorff 37A (ER/A1-1). Els altres dos són informes.

De *terra sigillata* africana A (fig. 3) tenim 12 fragments, dels quals destaquen una vora de plat forma Lamboglia 4/36 B (ER/Z5-1), una vora de copa forma Lamboglia 1c (ER/Z6-3), dues vores de copa forma Lamboglia 2a amb decoració a rodeta (ER/A3-5 i ER/Z2-1), una vora de copa forma Lamboglia 3a (ER/A2-3). Els altres 7 són informes.

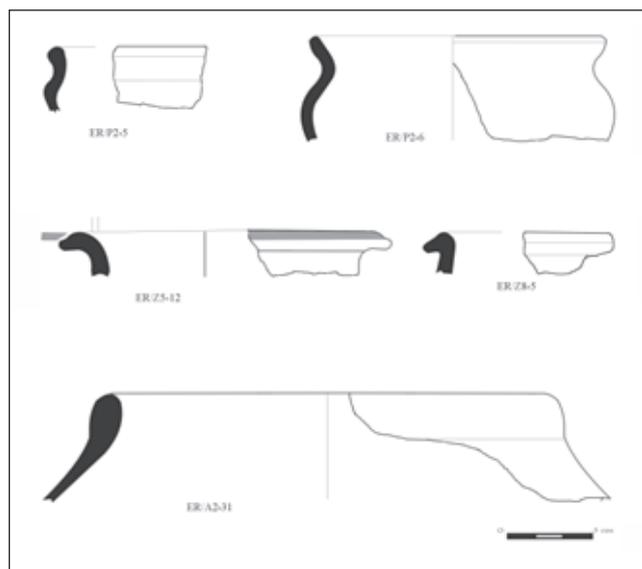

Figura 1.

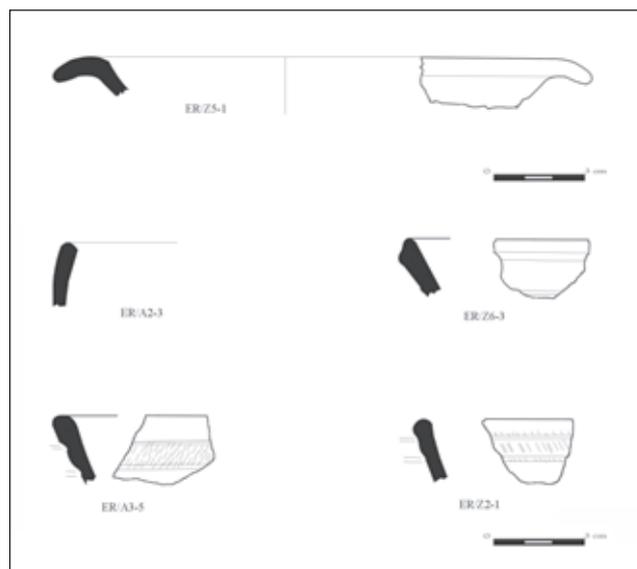

Figura 3.

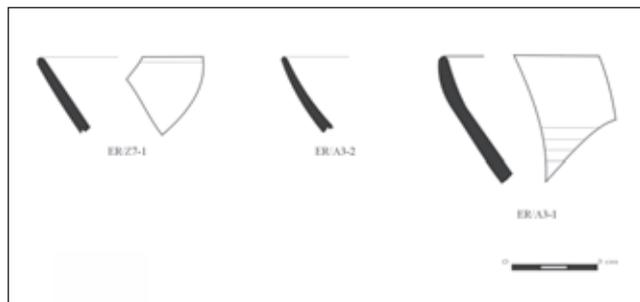

Figura 4.

Figura 5.

Figura 6.

La *terra sigillata* africana C (fig. 4) està representada per nou fragments: una vora de plat forma Hayes 62B (ER/A3-1), una vora de plat forma Lamboglia 40 bis (ER/Z7-1) i una vora de plat forma Hayes 50 B (ER/A3-2). Els sis restants són informes.

De *terra sigillata* africana D (fig. 5) tenim vuit fragments: dos són de vora d'escudella forma Atlante tav. XXXIII, n. 9 (ER/Z2-2) i una vora d'escudella tipus Conimbriga 1975, tav. LXXII, n. 92 (ER/Z2-4). Els altres sis són informes.

De ceràmica africana de cuina (fig. 7) hem identificat 15 fragments, que pertanyen a dues vores de cassoles forma Ostia III fig. 267 (ER/A2-8 i ER/Z7-6), tres vores de cassoles forma Lamboglia 10a (ER/Z2-3, ER/A2-4 i ER/Z9-3), un fragment de vora de plat tapadora forma Ostia I fig. 261 (ER/P4-4), un fragment de vora de plat tapadora forma Ostia II fig. 302 (ER/P2-4) i dos fragments de vora de plats tapadora forma Ostia III fig. 332 (ER/Z5-5 i ER/P4-3). Els altres sis són informes.

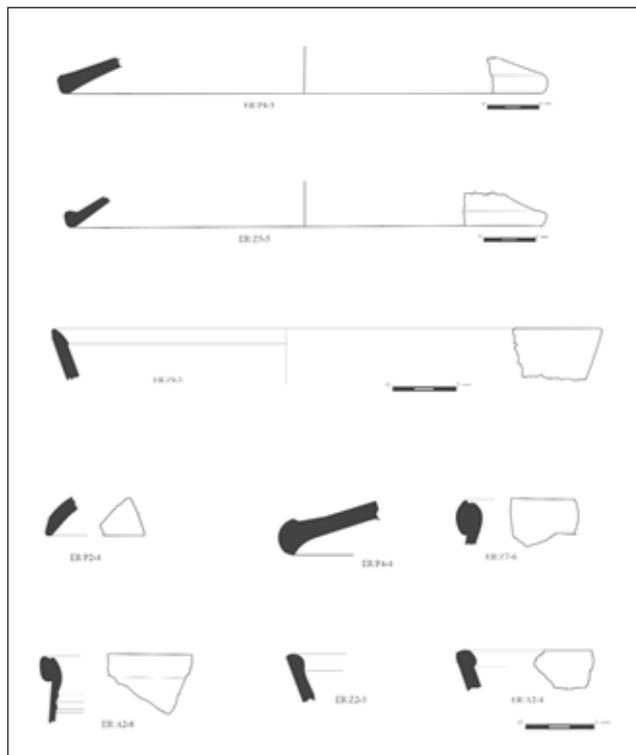

Figura 7.

A les ampliacions A2 i A3 i a les rases 1, 2, 4 i 5 és on hi ha una major profusió de material.

La moneda apareix en la superfície del nivell amb potència arqueològica del punt P3. Es tracta d'una fracció de *foliis* de la seca de Cartago, datada entre el 293 i 305 dC. A l'anvers té un cap radiat a la dreta i en el revers la llegenda VOT/X dins de corona i la marca de ceca FK en exergo¹.

3. CONCLUSIONS

Estem en una zona que ha sofert diferents alteracions, com ho veiem sobretot reflectit en la bassa (P2) a causa de les actuacions urbanístiques i agrícoles que hi han tingut lloc. Conserva àrees amb estructures i nivell arqueològic aparentment respectat fins avui, tant en la zona superior (P3, P4 i zones limítrofes) com en la inferior (rases 4 i 5 i possiblement les rases 7, 8 i 9). Representa la continuació dels nivells apreciables actualment en el perfil del marge superior de la carretera.

Les restes documentades en aquesta ocasió (bassa, murs i material de construcció, com ara rajoles, *tegulae* i *tubuli*) i en l'excavació realitzada l'any 1999 amb motiu de la instal·lació d'una canonada, no ens permeten conèixer el tipus d'assentament davant del qual estem. Possiblement estem davant d'una vil·la de caràcter agrícola en la qual queden per definir els espais i les zones dedicades a l'explotació i residència. La ceràmica ibèrica podria res-

Balsa de Opus signinum, localizada en la Zanja I P2.

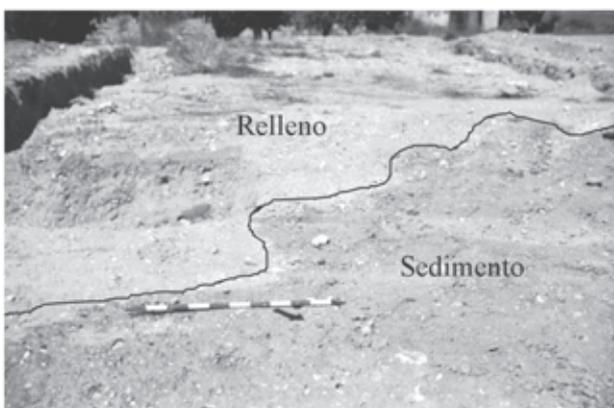
Punto 3. Estructura de la Zanja I.

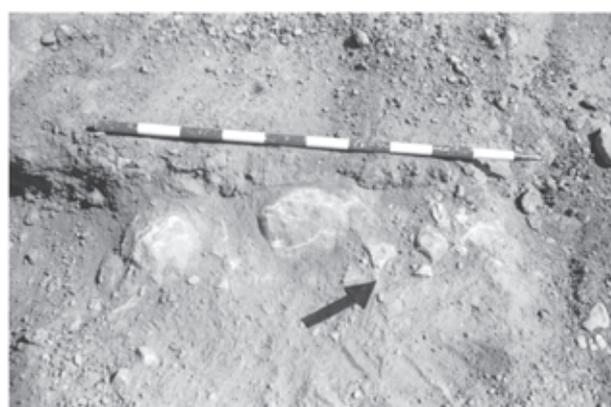
Punto 4. Zanja 1.

Punto 4. Zanja 1 cont...

Estrato Arqueológico en la ampliación de sondeos.

Zanja 2.

pondre a un assentament ibèric que degué continuar en època romana. La troballa de diversos fragments de *tubuli* (fig. 6), encara que en llocs un poc distants entre si (P3 i rasa 4), potser és degut a les transformacions que ha sofert el terreny, i deu indicar l'existència de termes. També hauríem de considerar la possibilitat de disposar d'una necròpolis d'inhumació en *tegulae*, de la qual desconeixem l'extensió i la importància, a causa de la trobada de restes humanes, *tegulae* i una moneda que, de vegades, apareix formant part dels depòsits funeraris de sepultures baix imperials.

Podria tractar-se d'un assentament rural destinat a l'explotació agrícola, situat en la falda de la muntanya, sobre un horitzó obert, per damunt de la marjal per a evitar riscos d'inundacions, que devia aprofitar les terres fèrtils de l'entorn i que es devia situar en una zona pròxima als camins i passos naturals de la comarca, com devien ser el camí cap a Ibi i Alcoi, cap a Villena i el Vinalopó per a connectar amb la Via Augusta i la Meseta. Ubicats en aquest eix tenim els jaciments també romans de les Hortes (Ibi) i Cabanyes (Castalla), aquest últim al costat del Riu Verd.

D'acord amb els materials més amunt esmentats, la cronologia es deu estendre des del s. I aC fins al s. IV dC per la moneda trobada, datada entre el 293 i 305 dC, i es pot arribar fins al s. V a causa dels fragments de *terra sigillata* africana D documentats.

NOTAS

1. Agraïm a J. M. Abascal Palazón la informació facilitada.

BIBLIOGRAFIA

- ARASA I GIL, F. i ROSSELLÓ I VERGER, V. M., (1995). *Les vies romanes del territori valencià*. Publicacions de divulgació general. Els valencians i el territori, 7. Conselleria d'Obres Públiques, Urbanisme i Transports, València.
- ARRIBAS DOMÍNGUEZ, R., (1997). Hypocausta en la Lusitania romana. El hypocausto de la villa de El Saucedo (Talavera la Nueva, Toledo). XXIV Congreso Nacional de Arqueología, vol. 4, pp. 383- 395. Cartagena.
- BELTRÁN LLORIS, M., (1990). *Guía de la cerámica romana*. Libros Pórtico. Saragossa.
- CARANDINI, A. *et alii* (1973). Ceràmica a patina cenereognola. Ceràmica a orlo annerito. *Ostia III, Studi Miscellanei 21*, Roma.
- CERDÀ BORDERA, F., (1983). Contribución al estudio arqueológico de la Foia de Castalla (Alicante). *Lucentum II*, Universitat d'Alacant, pp. 69-90.
- CERRILLO MARTÍN DE CÁCERES, E., (1995). Reflexiones sobre las villae romanas en Hispania. Poblamiento rural romano en el sureste de Hispania. Actas de la Jornadas, Jumilla 8-11 de noviembre de 1993, pp. 19-26. Universitat de Múrcia.
- DD.AA., (1981). *Atlante delle forme ceramiche. I., Ceramica fine romana nel bacino Mediterraneo (Medio e Tardo Imperio)*. Roma.
- DD.AA., (1994). *Ceramica romana. Guida allo studio*. Gruppo Archeologico Romano.
- GARCÍA ENTERO, V., (1997). Las termas de las villae leonesas: modelos arquitectónicos y funcionales. XXIV Congreso Nacional de Arqueología, vol. 4, pp. 375-382. Cartagena.
- HABELT, R. *et alii*, (1990). *Conspectus Formarum, Terra Sigillatae Italico modo confecta*, Bonn.
- OLCINA, M. y RAMÓN, J., (2000). Las cerámicas africanas de *Lucentum* (Tossal de Manises, Alicante): los fondos antiguos del Museo Arqueológico Provincial y consideraciones en torno a la decadencia de la ciudad romana. *Scripta in Honorem Enrique A. Llobregat Conesa*, tomo I, Alacant, pp. 391-431.
- RIBERA LACOMBA, A. (1988-1989). Marcas de terra Sigillata del Tossal de Manises. *Lucentum VII-VIII*, pp. 171-204.
- TORRECILLA AZNAR, A. (1997). Materiales de construcción en las termas de la Hispania romana, a propósito de los materiales hallados en la villa de El Saucedo (Talavera la Nueva, Toledo). XXIV Congreso Nacional de Arqueología, vol. 4, pp. 397- 416. Cartagena.

